

КОМПЛЕКСНИЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РІЗНИХ ВИДІВ МИСТЕЦТВА НА УРОКАХ МУЗИКИ

Тетяна ШАРАПОВА (Кіровоград)

У статті розглядаються методи і прийоми роботи вчителя з удосконалення проведення уроків музики засобами ідеї комплексного взаємозв'язку різних видів мистецтва.

В статье рассматриваются методы и приёмы работы учителя по усовершенствованию проведения уроков музыки способами идеи комплексного взаимодействия разных видов искусств.

Ключові слова: мистецтво, духовна культура, естетичне виховання, взаємодія, взаємозв'язок, асоціації, асоціативне мислення.

Підвищення ефективності і якості навчання та виховання в нашій країні вимагає, щоб усі педагоги переходили від стереотипного, інтуїтивного чи асоціативного підходів до науково – обґрунтованого вибору оптимальних варіантів побудови навчально-виховного процесу.

Важливу роль у навчально-виховному процесі відіграє мистецтво, як засіб формування і розвитку творчих здібностей, естетичної свідомості особистості. Впливаючи на емоційну, інтелектуальну й моральну сфери, мистецтво створює середовище для особистісного задоволення потреб людини, є для неї засобом пізнання себе й навколишнього світу. Специфіка мистецтва полягає у тому, що воно розвиває здатність творчо мислити, яка потім реалізується в будь-якій сфері людської діяльності і пізнання.

Світ мистецтва надзвичайно багатий, складний і різноманітний. Кожен його вид має численні різновиди, роди, жанри тощо. «Мистецтво – це час і простір, в якому живе краса людського духу. Як гімнастика випрямляє тіло, так мистецтво випрямляє душу. Пізнаючи цінність мистецтва, людина пізнає людське в людині, підносить себе до прекрасного, переживає насолоду», – писав В. О. Сухомлинський [1, с. 544].

Для насолоди мистецтвом необхідна художня освіченість. Вона вкрай важлива сьогодні, коли наше суспільство прийшло до розуміння того, що нівелювання виховної ролі мистецтва в школі, ігнорування специфіки масового художнього виховання – один із численних факторів, які породили прояви естетичної сірості, безідейності і світоглядної всеїдності, коли ведуться активні пошуки шляхів підвищення виховного впливу навчального процесу.

Одне з основних завдань загальноосвітньої школи – формування художньої культури школярів як невід'ємної частини їх духовної культури.

Центральне місце в художній культурі займають література, музика й образотворче мистецтво. Література передає думки людини, музика – її почуття й переживання, образотворче мистецтво розкриває реальний світ людини.

Сучасний школяр перебуває в потужному потоці комп'ютерної інформації, телебачення, кінофільмів і було б помилкою вважати, що доступність художніх цінностей автоматично забезпечує високий рівень

духовного світу й культури людини. А. Макаренко з цього приводу зазначав, що коли учень дивиться спектакль за спектаклем, фільм за фільмом, недостатньо осмислюючи побачене, то він звикає до пасивного задоволення, яке часто не йде далі простого безвольного враження, що пробігає по поверхні свідомості, не зачіпаючи його особистості [2, с. 298]. Тому повноцінне засвоєння культурної спадщини вимагає цілеспрямованого естетичного виховання з дитячих років. Культурі почуттів дітей слід учити так же наполегливо, як і навчати основ наук.

В сучасній педагогіці є ідеї, які не досить активно використовуються в школі. Це, зокрема, ідея комплексного впливу мистецтва.

Вивчення сучасної методичної літератури приводить до висновку, що впровадження комплексного впливу мистецтв у виховний процес є одним із пріоритетних напрямів дослідження. Аналіз наукової літератури дає уявлення про сучасний рівень розробленості проблеми в цілому та окремих її аспектів. Особливий інтерес у межах обраної теми статті викликають фундаментальні праці з проблем естетичного виховання особистості засобами музичного мистецтва таких педагогів як Л. Беземчук, А. Болгарський, Б. Брилін, І. Зязюн, Л. Коваль, Л. Масол, Є. Назайкінський, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.; теоретико-методичні розробки системи масового музичного виховання дітей знайшли своє втілення в працях Е. Жака-Далькроза, Д. Кабалевського, З. Кодай, К. Орфа; наукові праці, в яких предметом спеціального дослідження виступає ідея комплексного впливу мистецтва розкрита в працях П. Блонського, Є. Квятковського, Н. Крупської, М. Леонтовича, С. Шацького, В. Шацької, Б. Яворського. Ця ідея дістала втілення у працях Д. Кабалевського, Г. Шевченко, Н. Мірецької, Б. Неменського, З. Старкової.

Підкреслюючи важливість взаємодії видів мистецтва у виховній роботі, Д. Б. Кабалевський писав: «Я певен, що немалою бідою художнього виховання дітей та юнацтва є майже цілковита відокремленість, що існує при вивченні навіть тих трьох видів мистецтва, які входять до традиційного шкільного циклу естетичних предметів – літератури, музики й образотворчого мистецтва. Ця відокремленість часто призводить школярів до абсолютної безпорадності, коли їм треба порівняти факти вітчизняного, а тим більше зарубіжного мистецтва одне з одним і з фактами загальної історії» [3, с. 190].

У той же час теоретичні питання естетичного розвитку молодших школярів у процесі комплексного сприйняття мистецтва недостатньо розглядались у педагогічній літературі.

Актуальність проблеми та її недостатня розробленість зумовили вибір теми статті. Об'єктом дослідження даної статті є процес естетичного виховання молодших школярів засобами комплексної взаємодії мистецтва на уроках музики в загальноосвітній школі. Предметом – педагогічні умови ефективності комплексного використання мистецтва на уроках музики в загальноосвітній школі.

Питання про взаємодію різних видів мистецтва у виховному процесі не можна розглядати однозначно. Все залежить від конкретного характеру взаємодії, від того, на якому уроці – музики, літератури чи образотворчого

мистецтва – використовуються твори цих видів мистецтва. Учні мають усвідомити, що різні види мистецтва тісно пов'язані між собою й знання одного з них допомагає глибшому сприйманню й розумінню іншого.

Перед учителем постають такі завдання: підвищити рівень художньої та загальної естетичної культури учнів; збагатити й систематизувати знання про мистецтво; поглибити знання з музики. Ці завдання можуть бути вирішені, якщо вчитель звертатиметься до творів інших видів мистецтва систематично, проводитиме аналіз музичних творів у тісному взаємозв'язку з літературою та образотворчим мистецтвом. Розуміння специфіки цих видів мистецтва допоможе учням глибше зрозуміти особливості й специфіку музики, сприятиме формуванню цілісного уявлення про мистецтво як образну форму відображення дійсності.

Провідною проблемою сучасної музичної педагогіки є розвиток творчих здібностей дітей. У її розв'язанні значна роль відводиться реалізації на уроках музики ідеї взаємозв'язку різних видів мистецтва.

На основі власного педагогічного досвіду відомий музикознавець Б. Яворський створив цілісну концепцію розвитку асоціативного мислення дітей. За цією концепцією, дитяче мислення проходить шлях від розрізнених вражень (зорових, слухових, рухових) до упорядкованих, усвідомлених, логічно пов'язаних асоціацій вищого порядку. На певному етапі музичного розвитку художній і виконавський досвід дітей зливаються, що створює передумови для цілісного сприймання ними музичного твору і художньої творчості.

Асоціації, на які спирався Б. Яворський, можемо умовно поділити на зорові, рухові, літературно-мовні й музичні. У процесі музичної діяльності дітей відбувалося накопичення різноманітних асоціативних зв'язків. Діяльність включала не тільки рух під музику, хоровий спів, гру на музичних інструментах, а й малювання, розповідь, інсценування тощо. Взаємозв'язок різних груп асоціацій мав різнобічний характер: музичні образи породжували літературні, художні, рухові тощо. Головним у навчальному процесі було встановлення паралелей між різними видами мистецтва для виконання провідного завдання – музично-творчого розвитку дітей. [4, с. 14-15].

Є. Назайкінський відзначає зв'язок рівня і глибини асоціативного мислення з життєвим досвідом дитини, з такими видами відчуттів, як сенсорні (бачення, слухання, дотик) і кінетичні (моторно-рухові). Саме через взаємодію цих відчуттів, на його думку, здійснюється психологічний зв'язок між слухачем і музичним твором, що виконується.

Н. Гродзенська у практиці музичного виховання успішно застосовувала асоціативний метод художнього мислення. На своїх уроках вона широко використовувала літературні образи, твори живопису, що стимулювали музичне сприйняття школярів.

Використання різних видів мистецтва для глибшого емоційно-естетичного сприймання музики школярами дістало широке відбиття в програмі з музики, підготовленій на основі педагогічної концепції Д. Кабалецького. Він постійно підкреслював взаємозв'язок різних видів мистецтва як єдність культури і тому пропонував використовувати на уроках

музики літературу, живопис, скульптуру та інші види художньої творчості. «Той, хто знайомий з літературним або живописним твором чи подією реального життя, що надихнули композитора на написання музики... володіє надійним ключем до розуміння цієї музики», - зазначав педагог [5, с.165].

Співдружність різних видів мистецтва буде доцільною і дійсно творчою лише тоді, коли кожен вид мистецтва збереже свою специфіку, свою форму художнього мислення. Коли ж ця специфіка не враховується, то взаємодія видів мистецтва порушується і втрачає педагогічну доцільність. Проводячи на уроці музики паралелі з іншими видами мистецтва, не слід перетворювати музику в ілюстрацію до якоїсь картини чи літературного твору. Лише ілюстративне використання інших видів мистецтва на уроці музики не можна оцінювати позитивно. Найчастіше суміжні види мистецтва можуть залучатися до аналізу музичних творів за тематичною і жанровою подібністю. При цьому завжди повинне ставитися конкретне педагогічне завдання. Слід остерігатися, щоб інформація, яку почують учні, не стала заміником спілкування із самими творами мистецтва, щоб художні образи не стали схематичними, бо це призводить до втрати художнього впливу на дітей.

Робота над кожним твором має вводити школярів у світ глибоких почуттів і роздумів про добро і зло, любов і ненависть, щастя людей і боротьбу за нього.

Проводячи аналогію між музичними і літературними творами маємо сприяти розкриттю образного змісту цих видів мистецтва, встановленню асоціативних зв'язків між ними. Якщо вчитель акцентуватиме увагу лише на пізнавальній стороні взаємозв'язку музики і літератури, то це може зашкодити сприйманню художніх творів, знищити ту неповторність, яка притаманна кожному з видів мистецтва.

Емоційна насиченість, витонченість і багатогранність відтінків слова, глибокий підтекст образів ліричного твору – усе це ріднить лірику з музикою. «Без розуміння й відчуття ліричних творів і поетичної прози людина залишається глухою, байдужою до музики», – писав В. Сухомлинський [1, с.551-152].

Формування ставлення до літературного твору починається з його читання. Необхідно надавати учням можливість оцінювати прочитаний твір. У зв'язку з тим, що на уроці музики немає змоги приділяти літературі багато уваги, потрібно добирати невеликі вірші та уривки прозових творів, використовувати матеріал, який вивчався на уроках літератури.

Учителю музики слід починати роботу над використанням творів різних видів мистецтв з 1-го класу, це дає змогу значно активізувати художньо-творчу діяльність дітей. Наприклад, слухаючи п'єсу С. Прокоф'єва «Ходить місяць над лугами», доречно запропонувати учням порівняти музичний образ твору з поетичними образами двох віршів:

В небі місяць зіходить сумний...

В небі місяць зіходить сумний,

Поміж хмарами вид свій ховає,

Його промінь червоний, сумний

Поза хмарами світить-палає.

(Л. Українка.)

Українська ніч
Над зеленим гаєм
та над бережком
місяць виринає
золотим ріжком.
Посріблив отаву,
віття лугове
і на той бік ставу
човником пливе...

(П. Сиченко.)

Активізації образного мислення дітей сприятиме відповідь на запитання:
«Зміст якого вірша повніше відповідає музиці? Чому?»

Музичні враження від слухання п'єси Е. Гріга «Весною» можна збагатити читанням уривка з поеми Т. Шевченка «Гайдамаки»:

Встала й весна, чорну землю
Сонну розбудила,
Уквітчала її рястом,
Барвінком укрила;
І на полі жайворонок,
Соловейко в гаї
Землю, убрану весною,
Вранці зустрічають...

На наступному уроці повторне слухання цієї п'єси можна урізноманітнити новим завданням: порівняти музику п'єси Е. Гріга з картиною В. Непийпи «Весняна вода» і уривком з поеми Т. Шевченка «Сон»:

...світає,
Край неба палає,
Соловейко в темній гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Вербі зеленіють.
Сади рясні похилились,
Тополі по волі
Стоять собі, мов сторожа,
Розмовляють з полем...

Ставимо дітям запитання, який твір, на їхню думку, більше відповідає змісту музичного твору. Чому? Необхідно звернути увагу учнів на те, якими засобами зображають весну композитор, поет і художник.

Прочитавши вірш Т. Шевченка «Тече вода з-під явора», пропонуємо школярам уявити музику до цього вірша, усно змалювати картини природи, а потім намалювати власні малюнки. Розвитку асоціативного мислення сприятимуть й інші творчі завдання. Наприклад, учитель пропонує прослухати вірш і відповісти, з якою музикою асоціюється його зміст

Тиша морська

...Тиша в морі...ледве-ледве
Колихає море хвилі;
Не колишуться од вітру
На човнах вітрила білі.
З тихим плескотом на берег
Рине хвилечка перлиста;
Править хтось малим човенцем, -
В'ється стежечка злотиста...

(Л. Українка.)

Якщо учні самі не в змозі відповісти, то вчитель запитує, чи нагадує цей вірш музичну картину «Море» з опери М. Римського-Корсакова «Казка про царя Салтана». Якими засобами зобразили море композитор і поет?

Наведені фрагменти комплексного використання мистецтва у процесі розв'язання навчально-виховних цілей уроків естетичного циклу, зокрема музики, можуть варіюватись. Творчо мислячий учитель, який систематично використовує справжнє співзвуччя мистецтв, досить швидко переконується, що такий шлях активізує пізнавальну діяльність школярів, збагачує їх художньо-естетичний досвід, формує художні смаки, оцінки, ідеали, надихає учнів на творчість в усіх сферах діяльності, тобто сприяє творчому розвитку особистості.

Ефективність використання творів різних видів мистецтва на уроці музики значною мірою визначається особистістю самого вчителя, його світоглядом і професійною підготовкою, педагогічним тактом і майстерністю, багатством інтелекту й душевною чуйністю. Учитель є передусім творчим посередником між мистецтвом і дітьми.

Таким чином сукупність окремих видів мистецтва може зробити особистість дійсно багатогранною. Комплексне опанування мистецтва оптимізує творчі здібності та сили людини, розвиток її фантазії, уяви, артистичності, інтелекту, тобто формує універсальні людські здібності для будь-яких сфер діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. - К.: Рад. шк., 1977. - т.3. - 670 с.
2. Макаренко А. Книга для родителей / А.Макаренко. - М.: Педагогика, 1988. - 304 с.
3. Кабалецький Д. Б. Як розповідати дітям про музику? / Д.Б.Кабалецький. - К.: Муз. Україна. 1982. - 320 с.
4. Морозова С. Н. Далёкое – близкое: Б. Л. Яворский о музыкальном воспитании детей / С.Н.Морозова // Муз. воспитание в шк. – Вып. 16. – М.: Музыка, 1985. – с. 14-19.
5. Кабалецький Д. Б. Про трьох китів та про інші цікаві речі / Д.Б.Кабелецький. - К.: Муз. Україна, 1973. - 190 с.
6. Каган М. С. Роль и взаимодействие искусств в педагогическом процессе / М.С.Каган // Музыка в школе. – 1984. – № 4. – С. 28-32.
7. Крижанівська Т. І. Методика комплексного розвитку художньої культури молодших школярів на уроках музики / Т.І.Крижанівська. – Рівне: РДГУ, 2001. – 108 с.
8. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання / О.Я.Ростовський. - К.: ІЗМН, 1997. - 248 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Шарапова Тетяна Анатоліївна – старший викладач кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: музична підготовка вчителя.